

**BXSR VA XXSR HUKUMATLARINING VAQF SOHASIDA OLIB
BORGAN SIYOSATI**

Hazratov Suhrob
Buxoro Davlat Universiteti
2-bosqich magistranti

Annotatsiya.

Ushbu maqola BXSR va XXSRda vaqf sohasida olib borilgan o‘zgarishlar, diniy muassasalar va tashkilotlarning tugatilishi kabi voqealar tahlil etadi. Sovet hukumatining nazorati ostida bo‘lgan ushbu Respublikalarda vaqf mulklari davlat hisobiga o‘tkazilib, diniy tashkilotlarning ta‘minoti uzib qo‘yildi

Kalit so‘zlar: BXSR, XXSR, Sovet hukumati, vaqf yerlari, madrasa, masjid, qozixona, Mahkamayi shariya.

Абстрактный.

В статье анализируются такие события, как изменения в сфере целевого капитала и ликвидация религиозных учреждений и организаций в СССР и УССР. В этих республиках, находившихся под контролем советского правительства, имущество целевого назначения было переведено на государственные счета, а поддержка религиозных организаций была прекращена.

Ключевые слова: БССР, СССР, советская власть, дарственные земли, медресе, мечеть, казихана, шариатский суд.

Abstract.

This article analyzes the changes in the field of endowments in the USSR and the USSR, as well as the liquidation of religious institutions and organizations. In these republics, which were under the control of the Soviet government, endowment properties were transferred to the state, and the provision of religious organizations was cut off

Keywords: USSR, USSR, Soviet government, endowment lands, madrasa, mosque, qazikhana, Sharia Court.

Kirish. Islom tarixida vaqf muassasalari diniy, ma‘rifiy va ijtimoiy hayotda muhim o‘rin tutgan. Vaqf mol-mulklari masjid, madrasa, sabil, kutubxona, shifoxona kabi diniy va ijtimoiy muassasalarni moliyalashtirish vositasi bo‘lgan. O‘rta asrlardan to XX asr boshlariga qadar bu tizim musulmon jamiyatlarida barqaror ishlagan va

ijtimoiy tenglik, madaniy-ma'rifiy rivojlanishga xizmat qilgan. Ammo 1920-yillarning boshlarida Sovet hokimiyati Markaziy Osiyoga kirib kelgach, u diniy institutlarni, jumladan, vaqf tizimini ham keskin isloh qilishga harakat qildi. Ushbu maqolada Buxoro Xalq Sovet Respublikasi (BXSR) va Xorazm Xalq Sovet Respublikasi (XXSR) hukumatlarining vaqf sohasida olib borgan siyosati IMRAD uslubida tahlil qilinadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda tarixiy-komparativ tahlil, hujjatli manbalarni o'rganish, arxiv materiallari va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish uslublari qo'llanildi. BXSR va XXSRdagi vaqf tizimi haqida mavjud bo'lgan ilmiy izlanishlar, arxiv hujjatlari, hukumat qarorlari, shuningdek, diniy adabiyotlar asos qilib olindi. Shuningdek, mavjud huquqiy asoslar, diniy muassasalarning huquqiy maqomi va Sovet davlatining ularni qanday nazorat ostiga olgani ham tahlil qilindi. Maqola davomida BXSR va XXSRda olib borilgan siyosat o'zaro solishtirildi va umumiy tendensiyalar aniqlab berildi.

Natijalar. BXSR va XXSRda 1920–1924-yillar oralig'ida diniy tashkilotlar faoliyatini cheklovchi siyosiy qarorlar qabul qilindi. BXSRda 1921-yilda qabul qilingan qarorlar asosida masjid va madrasa vaqflari davlat ixtiyoriga o'tdi. Diniy ta'lim muassasalari yopildi, ulamolar va vakillar boshqa sohalarga yo'naltirildi yoki siyosiy ta'qibga uchradi. XXSRda bu jarayon 1922–1923-yillarda amalga oshirildi, ammo dastlab diniy arboblardan bilan murosali siyosat yuritildi. Vaqf tashkilotlariga soliq joriy qilinib, ularning iqtisodiy faoliyati cheklab qo'yildi. Mahalliy ulamolar va diniy elitalar bu siyosatga qarshi chiqqan hollarda jazolandi yoki chetlatildi. Har ikki respublikada diniy tashkilotlar mustaqilligi yo'q qilinib, ular davlat tuzilmalariga bo'ysundirildi. Bu holat diniy hayotda pasayish, ijtimoiy xizmatlarning susayishi, madaniy va ma'naviy merosning yemirilishiga olib keldi. Ayniqsa, diniy ilmlar rivoji, xat-savod, ma'rifat tarqatish markazlari sifatida xizmat qilgan madrasalar faoliyatining to'xtatilishi jamiyatda ilmiy tanazzulga sabab bo'ldi.

Tahlil. Sovet mafkurasi asosida olib borilgan siyosat dinga nisbatan murosasiz edi. BXSR va XXSRda diniy erkinliklar formal saqlangandek tuyulgan bo'lsa-da, amalda bu erkinliklar cheklangan edi. Diniy tashkilotlar mustaqil harakat qila olmay, barcha faoliyatini sovet hukumati belgilagan cheklovlar doirasida olib borishga majbur edi. Mahkamayi shar'iya, diniy qozixonalar, vaqf boshqarmalari kabi organlar tashqi tomondan mavjud bo'lsa-da, ular amalda partiya nazoratida edi. Shu tarzda sovet hokimiyati diniy hayotga aralashish orqali aholining mafkuraviy ongini shakllantirishni ko'zlagan. Diniy tashkilotlar faoliyatining cheklanishi islom dinining ijtimoiy va

axloqiy me'yorlarining jamiyatda pasayishiga olib keldi. Vaqf mulklarining davlatlashtirilishi esa, diniy muassasalarning asosiy tayanchini yo'qotdi va bu tizim deyarli butkul tugatildi. Siyosiy nazorat va tazyiqlar orqali Sovet davlati mustamlakachilik siyosatini diniy sohada ham izchil amalga oshirdi.

Xulosa. BXSR va XXSR hukumatlari tomonidan olib borilgan vaqf siyosati sovet mafkurasiga asoslangan edi. Vaqf mulklarini davlatlashtirish, diniy tashkilotlarning iqtisodiy asosini yo'qotish, ularni nazorat ostiga olish orqali sovet hokimiyati o'zining mafkuraviy va siyosiy ustunligini mustahkamlashga intildi. Bu esa o'z navbatida diniy-ma'naviy hayotga jiddiy zarar yetkazdi, islom tamoyillariga zid siyosiy bosimlar orqali dinga nisbatan ishonchni susaytirdi. Bugungi kunda tarixiy haqiqatlarni o'rganish orqali o'tmish xatolaridan saboq olish, diniy va madaniy merosni tiklash dolzarb vazifalardan biridir. Vaqf tizimi, o'z tarixiy ahamiyatini yo'qotmagan holda, mustaqillik yillarida qayta tiklanmoqda va bu yo'nalishda tarixiy xotirani saqlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sultonova Z. – O'zbekistonda vaqf tizimi tarixi. Toshkent, 2015.
2. Komilov N. – Islom madaniyati va ma'naviyat asoslari. Toshkent, 2002.
3. Abdullayev E. – Sovetlar davrida din va jamiyat. Samarqand, 1998.
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi – Vaqf maqolasi.
5. BXSR va XXSR hukumat qarorlari to'plami, arxiv materiallari.
6. Karimov A. – O'zbekiston diniy siyosatining tarixiy manzarasi. Buxoro, 2020.

**Research Science and
Innovation House**